

lentétben az írók, bolondok, fecsegők és a matematikusok szövegével. Lukács professzor volt. (Balázs Béla szerint „ideális professzor”).

Varga Csaba könyve több összefoglalásnál. Lukács gondolataiból kiindulva (vagy néhol azok ürügyén) elemzi korunk több kulcsfontosságú jogelméleti problémáját; és állásfoglaláshoz segít a mai marxista gondolkodás néhány dilemmájában.

Ez az ismertetés csak néhányat érint azoknak a könyvben taglalt kérdéseknek és gondolatoknak a sorából, melyeket kiemelni, vagy amelyekkel vitatkozni érdemes. A kötet érdekes és izgalmas olvasmány azoknak a jogászoknak, akik nemcsak a jogszabályokat ismerik, hanem a jogot mint társadalmi jelenséget is látni és érteni igyekezzenek.

Várady Tibor

A TRAGÉDIA ESZTETIKÁJÁTÓL EGY ÉLET TRAGÉDIÁJÁIG

Hermann István: Lukács György élete. Corvina Kiadó, 1985

Ismeretelméleti mű. Így minősíti ezt a műfajt maga Hermann István, aki majdnem hogy megteremtője ennek a sajátos alkotási formának. Amikor először vállalkozott egy hasonló műre, 1964-ben *Sigmund Freud vagy a pszichoanalízis kalandja* című könyve bemutatásakor így vallott önmagáról: „Főként filozófiával és azon belül az ismeretelmélettel, valamint ismeretelméleti esztetikával akartam foglalkozni világeletemben”. Az ismeretelméleti vonatkozások hangsúlyozásával azt akarja aláhúzni, hogy nem egyszerű életrajzot ír, nem is pusztán egy életműnek a bemutatására és méltatására vállalkozik. Amivel ő próbálkozik, az egyszerre adja az élet és a munkásság ismertetését, egy elmélyült gondolkodó rezonanciáját az életműre, ugyanakkor annak feldolgozását és értékelését is. A Corvina kiadásában most megjelent Lukács-könyvére hatványozottan vonatkozik ez a megállapítás: nem életrajz és nem pusztán ennek vagy annak a filozófiai stb. problémának a boncolgatása, hanem valami a kettő között, vagy pontosabban mind a kettő.

És ennek a műnek a megjelenését

nemcsak Lukács születésének 100. évfordulója indokolja, hanem sokkal inkább az, hogy Lukács budapesti tanítványaként Hermann tudatosan vállal egy feladatot, amit előző Lukács-monográfiájában: Lukács György gondolatvilága (Tanulmány a XX. század emberi lehetőségeiről) így fogalmazott meg: „Nekünk az a feladatunk, hogy Lukács legfontosabb törekvéseinek ismeretében és művének objektív lényegét kiemelve az igazi, a marxista Lukács-képet állítsuk helyre, ennek a portrénak tagadhatatlanul mély, de éppen ezért értékes belső küzdelmeivel együtt”. Már akkor tudatában volt e feladat szépségének, de egyben nehézségének is: „Keserves út ez mindenképpen, mert a gondolkodó a legtudományosabb módszerrel sem mentesülhet az úttörés nehézségeitől és tévedéseitől. De egyúttal ez a nehézség még több, mint elvont remény és több, mint a nagy visszautasítás — ebben a nehézségben fejeződik ki a nagy lehetőség”.

Most e Lukács-monográfia megírásakor a nehézségek csak hatványozódtak, mert Lukács nemcsak korunk legnagyobb marxista filozófusa, hanem egyik legellentmondáso-

sabb egyénisége is, aki majd egy századig tartó élete alatt annyi meg-
 rázkódást hozó korunk minden
 viharának ki volt téve, akit ezek-
 ben a mozgalmas években mindig
 dicsőítettek és (vagy) kárhoztattak,
 akitől mindig tanultak, de akivel
 szinte mindenki vitatkozott is, aki
 már azzal, hogy nagy egyéniség volt,
 maga körül nyugtalan légkört te-
 remtetett, aki szubjektíve mindig a
 mozgalom fő vonalába akart tartoz-
 ni, de objektíve mindig kívül esett
 ezen a fő vonalon, ha ugyan nem
 állt vele szemben. Az előző monog-
 ráfiájában Hermann még a lukácsi
 elméletet boncolgatva egyszerűen
 mellőzhette a kényesebb vagy ké-
 nyesebbnek tartott kérdéseket és vo-
 natkozásokat, itt viszont egész élet-
 utat adva legalább érintenie kell
 mindezeket a problémákat. E fel-
 adattal való megbírkózásának ered-
 ményét — és ezzel ennek a műnek
 az értékét — az adja meg, hogy
 szerzője állja a sarat, amikor maga
 Lukács s egy-egy kérdés körüli vita
 rényleg nehéz helyzetbe hozza; ami-
 kor meg kell magyaráznia — és szub-
 jektív beállítottsága folytán védel-
 mébe kell vennie — azt, amit a vi-
 lág marxistáinak zöme felró Lu-
 kácsnak: a klasszikus realizmus ab-
 szolutizálását, Az ész trónfosztá-
 sát, a megismétlődő önkritikákat.
 Hermannat dicséri az is, hogy miként
 oldja meg feladatát, amikor kényte-
 len csak mellékesen érinteni bizo-
 nyos dolgokat.

1.

A leghálásabb és egyben legnehe-
 zebb téma minden marxista számá-
 ra az ifjú Lukács, vagyis Lukács-
 nak a Szovjetunióba való költöz-
 ködéskéig eltelt korszaka. Ennek több
 oka van. Legelőször is az, hogy az
 igazi intellektuális kaland — amely-
 nek izgalomba kell hoznia nemcsak

minden marxistát, hanem általában
 minden gondolkodó embert —: ho-
 gyan lesz a gazdag bankáriúból
 marxista. Nyilvánvaló, hogy ezt a
 folyamatot csakis a magas fokú in-
 tellektuális izzásnak, az intellektuá-
 lis és társadalmi feszültséggel telített
 légkörnek és a forrongó korszak
 annyi érdekes egyéniségének a köl-
 csönhatása volt képes kialakítani.
 Nem csoda, hogy ez a forrongó
 korszak annyi formában foglalkoz-
 tatja és mind többet foglalkoztatja
 a mai magyar értelmiséget (gondo-
 lunk itt még olyan alkotásokra is,
 mint a Seidler Irma és Lukács kap-
 csolatáról írt regény), de a mar-
 xista irodalomban is nagyon sok
 értékes mű tekinteti egyedüli vagy
 központi témájának az ifjú Luká-
 csot (eléig csak emlékeztetnünk Ernst
 Blochra vagy Lucien Goldmanra).
 Ennek a korszaknak a megragadása
 kíván ugyanakkor legtöbb inven-
 ciót, beleélést, elmélyedést és még
 annyi mást.

Másrészt, Lukácsnak ez a korszaka
 váltott ki legtöbb vitát is. Te-
 kintélyes marxisták vallják, mint
 Lucien Goldman is, hogy Lukács
 két műve: A lélek és a formák
 (1911) és a Történelem és osztály-
 tudat (1923) valóságos fordulatot
 hoz a nyugat-európai filozófiában,
 amely később az egzisztencializmus
 és a korszerű dialektikus materia-
 lizmus megteremtéséhez vezetett. Ma-
 gáról a Történelem és osztálytudat-
 ról pedig az a véleménye, hogy
 „nagy horderejű esemény a marxis-
 ta gondolat fejlődésében” és mellet-
 te Lukács minden későbbi műve el-
 törpül, sőt „1923 után Lukács nem
 tartozik a marxista avantgardhoz”.
 Nemcsak sokan vannak, akik tagad-
 ják e lukácsi mű értékét, hanem
 maga Lukács is sok tekintetben meg-
 tagadta. Így például az 1967. évi
 kiadáshoz írt előszavában számos
 régebbi önkritikáját formálisnak és
 meghatározott okokból engedmény-

kénti tettek minősíti, ugyanakkor ezt írja: „... a Történelem és osztálytudatot akkor (1934—35-ben, amikor nyilvánosan elhatározta magát tőle — B. I. megj.) őszintén és tényleg melléfogásnak tartottam és ma is annak tartom”.

Mindez nyilvánvalóan megadja azt a keretet, amelyben Hermann a Történelem és osztálytudat című lukácsi művel foglalkozik, s egyben azokat a határokat is, ameddig el tud jutni a Lukács-életmű feldolgozásának első próbatételével, a Történelem és osztálytudat értékelésével való megbirkózásban. Így aztán a lukácsi mű igazi nagyságának felismerése elé nála két akadály gördül. — Egyik az, hogy minden jel szerint nem méltányolja kellőképpen a marxizmusnak egy egész erős áramlatát, amely a fiatal Marxra esküszik, néha meg — a „későbbi” Marx rovására — el is túlozza jelentőségét. Ehhez kapcsolódik, hogy e tekintetben kezét megköti Lukács egyik önkritikája is, amelyet könyvében is idéz: „Csak amikor a Blum-tézisek hivatalos elítélése után a moszkvai Marx—Engels Intézet tudományos munkatársaként megismerkedtem a fiatal Marx Gazdasági-filozófiai kézírataival, lett számomra világos, milyen sok helyen, mennyi döntő kérdésben nem sikerült akkor Marx tanait helyesen felfognom, helyesen alkalmaznom, helyesen aktualizálnom és — ha kell — helyesen továbbfejlesztennem.” Ezt konkretizálja az önkritikának egy másik tétele, amely azért tagadja meg a Történelem és osztálytudatot, mert a Hegellel való szakítást kevésbé látta radikálisnak, mint Marx. Mindez Hermannat megakadályozza abban, hogy a lukácsi mű történelmi érdemét éppen abban fedezze fel, hogy a fiatal Marx leglényegesebb műveinek ismerete, sőt megjelenése előtt, Lukács sok tekintetben egy olyan filozófiai szintig jutott el, mint a marxizmusnak egy

erős áramlata az ötvenes-hatvanas években.

A másik akadály nála a Történelem és osztálytudat igazi értékének felismerésében az, hogy — részben a lukácsi önkritikák hatására, részben egy dogmatikusabb korszak maradványaként — hiányzik belőle a munkásmozgalom néhány nagy egyénisége iránti nagyobb fokú megértés és méltánylás. Itt arra gondolunk, hogy bírálón szól Sorelről, fenntartással Gramsciról, ami nyilvánvalóan abba az irányba hat, hogy komolyan vegye Lukács önkritikáit és kissé csökkentse Lukács érdemeit. Egy helyes értékítéllethez szükség van annak az antidogmatikus álláspontnak a következetes érvényesítésére, hogy a munkásmozgalom és a marxizmus nagy egyéniségei minél jelentősebbek, annál eredetibbek; tehát mind kevésbé mérhető azzal a dogmatikus mércével, hogy mennyiben illeszthető a marxi — legtöbbször nagyon is dogmatikusan értelmezett — keretbe. Tulajdonképpen annál inkább erőteljesek, minél inkább meghaladják Marxot, minél kevésbé tisztelik a katekizmussá leegyszerűsített marxizmust. Lukács nagyságának megértésébe is bele kell épülnie egyrészt annak, hogy más, mint Marx — különben nem lehetne nagy és eredeti, legföljebb bibliamagyarázó epigon — másrészt annak, hogy e korszak filozófiai csúcának semmiképpen sem tekinthető Lenin Materializmus és empiriokriticizmus című műve.

Ha ezeket figyelembe vesszük, nagyon sikeresnek kell tekintenünk azt, ahogy Hermann megbirkózik Lukács méltatásának első próbatételével, a Történelem és osztálytudat értékelésével.

2.

Amíg az első próbatétellel — a Történelem és osztálytudat méltatá-

sával — kapcsolatban még lehettek bizonyos akadályok, a második próbatételt — a Lukács ellen felhozott kritikák megválaszolásával és bizonyos problémáknak a megértésével kapcsolatos követelmények próbatételét — Hermann már tökéletesen kiállja. Gondolunk itt azokra a kritikákra, amelyek szóvátették Lukács moszkvai tartózkodásának napjait és egymást érő önkritikáit, vagy pedig kifogásolták állásfoglalását, amellyel az irodalomban a klasszikus realizmus után, a filozófiában pedig Marx után mindenben csak a felbomlás, a fasizmus felé sodródás, az irracionizmus térhódításának jelét és folyamatát látta.

Így találóan és részletesen feldolgozza a lukácsi önkritikák kérdését. Igaz, hogy itt némi támpontot adott maga Lukács a már említett 1967. évi előszóban, de ez semmit sem von le Hermann érdekéből, hogy sikerült elénk vetítenie a marxisták egész nemzedékének tragédiáját. Vagyis azt, hogy már tudták: minden filozófia absztrakt és terméketlen lesz, ha kiszorul a mozgalom élő folyamatából, a mozgalomban való megmaradásért pedig minden megalkuvást vállaltak, sokszor még a filozófia révén szerzett megismerés feladását is. Az első lukácsi önkritika kapcsán ezt részletesen fel is dolgozza, amikor ismerteti, hogy azért vállalkozott az úgynevezett Blum-tézisek visszavonására, mert: „Lukács talán az egyedüli, vagy legalábbis a legjelentősebb gondolkodó, aki a polgári világ teljes válságba jutásából arra a következtetésére jut: nem elég a válságból elméleti kiutat keresni, hanem feltétlenül keresni kell a gyakorlati kiutat is.” E konkrét gyakorlati kiút érdekében hajlandó volt bizonyos engedményekre is, különösen azután, hogy Karl Korsch példáján megtanulta, hogy Korsch kizárása (1926) után egyre jobban távolodott attól a lehetőségtől, hogy részt

vegyen a munkásosztály konkrét harcában, a német párt és az Internacionálé munkájában. A gyakorlati tevékenységet, a világ megváltoztatásáért végzett munkát sokkal fontosabbnak tartotta mint azt, hogy mereven ragaszkodjon a világ megértésének, megmagyarázásának egy-egy elméleti tételéhez.

Utána persze ez a tényező beleépült a későbbi önkritikákba is. Sőt szerephez jutott még abban is, hogy Lukács szinte szó nélkül hagyta a sztálini pereket. Ennek a hallgatásnak a megmagyarázását Hermann még fontosabbnak tartja és megértéséhez három tényezőre hivatkozik. Legelőször is arra, hogy Lukács abban az időszakban csak két lehetőség között választhatott, vagy helyesli a szovjet építést és csatlakozik ennek az építésnek a pátoszához, vagy abba a veszélybe kerül, hogy nem elég határozott a fasizmus elleni harcban. A másik ok: saját tapasztalatai alapján is úgy látta, hogy „ez a per-sorozat eltünteti azt a dogmatikus és szűkkeblű gondolkodásmódot, amely az eddigiekben akadályozta a valóságos demokratikus érdekeknek megfelelő politika kialakulását”. (Előzőleg ugyanis részletesen ismerteti ellenszenvét Trockijjal szemben és összeütközését Zinovjevvel.) Végül a harmadik szempont az, hogy a magyar párton belül és részben a német párton belül is ezek a perek elsősorban azokat érintették, akikkel Lukács addig is szemben állott vagy szembe került.

Még részletesebb elemzést igényel a szerzőtől az, hogy Az ész trónfosztása című fontos Lukács-alkotást megvédje a marxisták bírálatával szemben. Ezt a lukácsi művet ugyanis kemény és lényeges bírálatok érték, mint például Theodor Adornóé, aki ezt az alkotást dialektikátlannak minősítette, mert „az újabb filozófia irracionalista áramlatát egycsa-

pásra a reakcióhoz és a fasizmushoz csatolta” és (...) „Nietzsche és Freud egyszerűen nációvá lettek számára”. Itt ugyanis nem elég, hogy megértsük a mű keletkezésének sajátos körülményeit. Az önkritikáknál csak a történelmi és lelki hatóerőket kell megérteni és megértetni, Az ész trónfosztása esetében azonban már nehezebb a feladat. Hermann e sajátos helyzet felvázolásán túlmenően a mű értékeire is figyelmeztet, minden megjegyzés, kritika ellenére, amelyekre nem igen tér ki, de nyilvánvalóan ismeri őket, egy szóval a mű ténylegesen meglévő erőnyeit kívánja kidomborítani. Ezt abban látja, hogy a mű megírásának igazi hajtóereje a fasizmussal való erőlyes szembehelyezkedés, ugyanakkor Lukács csalódott abban, hogy az általa nagyra becsült német értelmiségnek egy része is sodródott a fasizmussal. Ahogy Hermann írja: „Nem volt meglepődve az 1933-ban írott fasizmuselmzésével és most, 1942-ben a taskenti evakuációban fejezte be egy új fasizmus-könyv kidolgozását. Ennek a könyvnek már az volt az alap gondolata, hogy az elemzésnek a német kultúra ketts jellegéből kell kiindulnia. Egyfelől létezik a nagy német humanizmus, melyet Goethe és Hegel reprezentálnak leginkább, másfelől azonban adott a német irracionálisizmus, amely szükségképpen előkészítette a fasiszta ideológia terjedési lehetőségét és győzelmét a szellemi életben. Ez a mű azután újabb átdolgozásban 1954-ben készült el, Az ész trónfosztása címen.” Ez a csalódás és antifasiszta lendület ragadta el Lukácsot akkor is, amikor más országok intellektuális mozgásairól írt. „Lukács azonban az egzisztencializmus esetében is abból a koncepcióból indul ki, mely szerint minden irracionalista polgári irányzat szükségképpen a fasizmus kitermelője volt, illetve a reakció

eszmék szükségképpen továbbhordozója.” Ilyen beleéléssel, beleérzéssel és megértéssel már csak mellékesen érintheti a mű nyilvánvalóan — szerinte is — meglévő fogyatékoságait. „Sajnos, nagyon könnyedén von bele ebbe az elemzésbe a német fejlődéstől viszonylag független jelenségeket, amilyen például Bergson filozófiája, vagy Georges Sorel, vagy akár Benedetto Croce-é volt. És teljesen a hidegháborús légkörre emlékeztet néhány vitája, különösképpen az újabb irracionalista fejlődés képviselőivel folytatott polémiaja. Ebből már kiemeltük a Sartre-ral és Walter Kaufmann-nal folytatott vitamódszer hamisságát. Különösen sikertelen a könyv befejezése. Az első kiadásban még Tito elleni kirohanások is szerepeltek, de egészében helytelennek tekinthető — még esszéisztikus formában is — az az ábrázolás, melyet Lukács az amerikai filozófiáról nyújt.”

Még legkönnyebb feladata Lukács realizmus-elméletének megvédésével kapcsolatban van. Hermannról ugyanis az a vélemény, hogy „a realizmust Lukácsnál rugalmasabban értelmezi, nem a művészet non plus ultráját, hanem módszert látva benne”. Így aztán joggal hivatkozik arra, hogy Lukács tanítványainak hatására, meg a modern irodalom és művészet, köztük a film alkotásainak utólagos megismerésével maga is túljutott bizonyos egyoldalúságon, amit számára megkönnyített a fiatal Lukács emléke, hiszen addig Lukács az irodalomban és művészetben is az avantgárd része volt. Hermannnak pedig könnyű volt kimutatnia, hogy Lukács csak az ötvenes évek elején ismerkedett meg a Kurázi mamával, A szecsuanai jólélekkel és A kaukázusi krétakörrel, aminek hatására teljes egészében revidiálta Brecht-ről alkotott régebbi véleményét. Az ötvenes évek elején kezdte csak tanulmányozni

a XX. század egyik legjelentősebb német gondolkodóját, Nicolai Hartmann-t, mint ahogy csak az ötvenes években olvasta először Kafkát és ez az olvasás meggyőzte arról, hogy Kafka esetében nem divatjelenségről van szó stb. Mindez okvetlenül szerepet játszott a lukácsi vélemény módosulásában, mint ahogy Hermann írja: „A Wider den missverstanden Realismus második kiadásában már érvényesült is a tanítványokkal való beszélgetés eredménye, mert itt Lukács a modern irodalomból már Bertolt Brecht, O'Neill és Elsa Morante munkásságára (az utóbbinak főként a Hazugság és varázslás című könyvére) vonatkozóan írt elismerő szavakat”.

3.

Hermann az adott keretek között lehetséges nagy sikert ért el a Történelem és osztálytudat értékelésével és vitathatatlanul kiváló eredmény a nagy alkotásokhoz való visszakanyarodás, Az esztétikum sajátossága és A társadalmi lét ontológiája közötti korszaki problematikájával való megbirkózás. E vizsga kitűnőre való letétele után szólnunk kell még egy vizsgatételről, amelyet Hermann épphogy elégségesre old meg: Lukács 1956—68. évi korszakának feldolgozásáról. Itt látjuk legtöbb példáját ugyanis annak, hogy Hermann átsiklik a problémák fölött. Módszerére jellemző például az alábbi bekezdés: „Közben a politikai mozgalomból következően több jellegzetes esemény történt, melyek kapcsolatban álltak Lukács-csal. A Magyar Tudományos Akadémia kapujában például megjelent egy felirat, amely követelte a „moszkoviták” kizárását az akadémiáról és a felsorolt tudósok között Fogarasin és a matematikus Alexitsen kívül Lukács neve is szerepelt. Ugyancsak a Tudományos

Akadémia forradalmi bizottságában hangzott el az a javaslat, hogy Lukácsot zárják ki az akadémiáról, mivel »Madáchról szóló cikkével megsértette a magyar népet«. Ilyen körülmények között érkezett el november 4-e. Éjjel 3 órakor régi barátjának, Szántó Zoltánnak a felesége telefonon felkeltette Lukácsot és azt mondta neki, hogy azonnal csomagoljon és feleségével együtt menjen be a jugoszláv követségre. Lukács később úgy mesélte, hogy annyira álmos volt: szinte mechanikusan engedelmeskedett.” Az eseményeknek ilyen bekezdésbe való sűrítéséből nem derül ki az igazság, az, hogy az ellenforradalmi napokban Lukács nem az ellene megindult hajsza miatt, hanem a szovjet csapatok elől vonult a jugoszláv követségre és nyilvánvalóan túlzásként hat az a beállítás, mely szerint Lukács csak ilyen formában sodródott az eseményekkel.

Hasonlóképpen elég szűkszavú Lukács életének egy nehéz korszakával, az 1957—1968 közötti évekkel kapcsolatban. Megelégszik annak megállapításával, hogy „Lukács 1967 augusztusában levéllel fordult az MSZMP KB Titkárságához, amelyben idézte 1957-es levelét, újra kérte a pártba való átigazolását. Erre pozitív választ kapott, elismerték visszamenőleg régi párttagságát is, és a politikusok, akik szintén pártolták az új mechanizmust, úgy gondolták, hogy Lukács részben gondolatai, részben tekintélye révén ideológiai szempontból alkalmas arra, hogy az új mechanizmus ideológiáját is megteremtse”.

Ennek a résznek a szűkszavúságáért azonban kárpótol bennünket Az esztétikum sajátosságának és A társadalmi lét ontológiájának elmélyült elemzése, általában Lukács élete utolsó korszakának találó bemutatása.

Egészében véve Hermann István, a Lukács-tanítványok egyike, e könyvével méltóan lerotta Lukács iránti kegyeletét. A konkrét adottságok korlátaiból származó hiányosságoktól függetlenül olyan könyvet

kap kézbe az olvasó, amely kiindulópontja lehet minden további kutatásnak és elméleti feldolgozásnak Lukáccsal kapcsolatban.

Bálint István

LUKÁCS GYÖRGY NÉZETEI A FASIZMUSRÓL

(Sziklai László: Lukács és a fasizmus kora, Magvető Kiadó, Budapest, 1985)

Egy rendkívül jól forgatható, kis formátumú könyv járt a kezemben, amelyet a Magvető Kiadó immár másodszori kiadásban jelentet meg az idén, a „Gyorsuló idő” sorozatban. Szerzője, Sziklai László, korunk egyik legnépszerűbb filozófusának álláspontját tanulmányozza a fasizmus megjelenése és hatása kapcsán, főleg az ideológia terén és kevésbé a történelem szempontjából. Mintegy 320 oldalon írónk annak a bizonyítékát adta, hogy jó ismerője Lukács György munkásságának, és nézeteit elemezve megpróbálja megtalálni az összefüggéseket azok között a történelmi események (a náciizmus ideológiájának kialakulása, a világháború kitörése, a fasizmus legyőzése és a szocializmus elöretörése stb.) között, amelyek nagy befolyást gyakoroltak nemcsak a kor politikusaira, hanem filozófusaira is.

Lukács György egy alkalommal így vallott: „A gondolkodó, a filozófus feladata ellenben nem az, hogy egyes kérdéseket a politikus helyett megoldjon, hanem, hogy megválaszolja a kor nagy elméleti problémáit. Ezzel kétségkívül jelentős segítséget nyújt a politikusoknak, de nem teszi lehetővé számukra, hogy nyomban taktikai ötletekre váltsák át az elveket. A marxizmus nagy teoretikusai egyben nagy politikai vezérek is voltak. A marxizmus klasszikusainál a tudomány és

az elmélet volt az elsődleges, a taktika és a stratégia pedig természetesen kapcsolódott a marxista elemzések eredményeihez. Sztálin nem tudta betölteni a marxizmus teoretikusának és a munkásosztály vezérének kettős szerepét. A sztálinizmus elfojtotta a marxista elméletet. Az időszerű politikai helyzetből kivácsolt taktikát és stratégiát, és ami a legrosszabb, mindezt később elméleti köntösbe öltöztette.”¹ Lukács e szavaival máris fölfedte az egyes korszakok elméletének és gyakorlatának egységéről vallott nézeteit, illetve bemutatja azt a hibát, amibe Sztálin, de ugyanúgy a fasiszták ideológusai is beleestek. A fasiszták ugyanis éppen az időszerű gazdaság-politikai válságot kihasználva építették fel ferdehajlamú ideológiájukat és vitték be a kispolgári és éretlen intelligencia körébe. Előbb jelentkezett tehát a lehetőség, a kialakított harcmodor amihez idomították reakciós nézeteiket, persze olyan formában, hogy erejével egy egész világot forgattak föl. A tömegek olyan helyzetbe kerültek, hogy egy imperialista monopol-kapitalizmus akkori uralkodó formájának hatására Németországban, vagy Olaszországban, vakon hittek az államgépezetben, mindinkább saját társadalmi gyakorlatukban. Nem akarni és mégis megcsinálni, ez a szabadság elvesztése és mindenkor